

5 ZNAKOVNI RED

Uvod

V tej Priročni video slovnici slovenskega znakovnega jezika smo že predstavili **fonologijo** in **morfologijo** slovenskega znakovnega jezika. Fonologija in morfologija se osredotočata na posamezne kretnje: fonologija na tiste sestavne dele, ki nimajo pomena, morfologija pa na tiste sestavne dele, ki imajo pomen. Sedaj nadaljujemo s **skladnjo**.

Skladnja vsebuje navodila, kako sestavljamo kretnje, da nastane **znakovna zveza** ali da nastane **stavek**. Navodilo za sestavljanje znakovnih zvez in stavkov je enako. V resnici je zelo preprosto: vzemi dve kretnji in ju **združi**. Nikoli treh kretnj naenkrat (113a), vedno samo dve (113b). Zakaj samo dve? Tako delujejo človeški možgani na splošno. Tudi računamo na ta način. Ne moremo deliti treh števil naenkrat (114a), temveč le dve (114b). Najprej delimo dve števili in nato rezultat delimo še s tretjim številom.

(113) SZJ

a. (MIZA + OKROGEL + POLOMITI)

b. (MIZA + OKROGEL) + POLOMITI

(114) Matematika

a. (12 : 3 : 4)

b. (12 : 3) : 4

Ko sta kretnji združeni, ju lahko zopet združimo z novo kretnjo. Kako dolgo to lahko počnemo? Jezik glede tega nima omejitev. Kljub temu nikoli ne združujemo izredno dolgih stavkov. Razlog je naš **delovni spomin**. Dolge in kompleksne stavke je namreč težje procesirati.

Skladnjo začnemo s sklopom o **znakovnem redu**. Kaj vse so njegove vsebine?

- V temi *Znakovna zveza* (5.1) bomo predstavili, kako iz dveh kretnj naredimo podredno znakovno zvezo. Če imamo dve znakovni zvezi, ki sta iste vrste, ju lahko povežemo v priredno znakovno zvezo. V tej temi bomo preverili tudi mimiko v prirednih zvezah.
- Kako se znakovna zveza razlikuje od stavka? Razlika je lahko le v mimiki, kot bomo ugotovili v temi *Stavek brez glagola* (5.2).
- V temi *Osnovni znakovni red* (5.3) bomo skupaj zbrali in povzeli vse delčke o osnovnem in neosnovnem znakovnem redu, ki jih vsebujejo druge teme v tej slovnici, na primer tema *Klasifikatorski glagol in znakovni red* (4.4) in tema *Krajevni stavki* (6.1).
- V temi *Neosnovni znakovni red: tema* (5.4) bomo odkrivali, zakaj in kako lahko osnovni znakovni red spremenimo v neosnovnega.

5.1 Znakovna zveza

Osnovno navodilo skladnje je **združevanje kretenj**. Primerjali ga bomo z navodili za računanje.

Ko delimo dve števili, moramo paziti na vrstni red (115a). Števil ne smemo zamenjati, saj bi bil rezultat napačen (115b). Ko seštevamo dve števili, ni treba paziti na njun vrstni red (116a). Števili lahko zamenjamo, saj je rezultat enak (116b).

(115) Deljenje

a. $12 : 3 = 4$

b. $3 : 12 = 0,25$

(116) Seštevanje

a. $12 + 3 = 15$

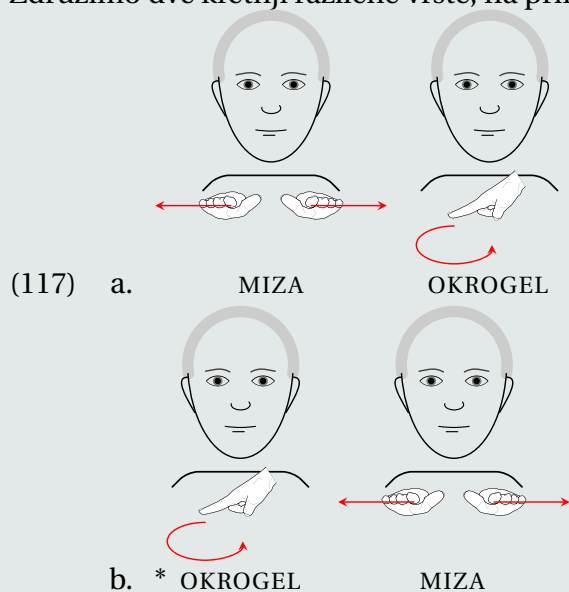
b. $3 + 12 = 15$

V slovenskem znakovnem jeziku imamo sicer le en proces, združevanje kretenj, vendar je pomembno, ali združujemo kretnje iste vrste ali različne vrste. Poglejmo, kako sestavimo **znakovno zvezo**.

Združevanje kretenj v znakovno zvezo

Podredna znakovna zveza

Združimo dve kretnji različne vrste, na primer samostalnik in pridevnik:

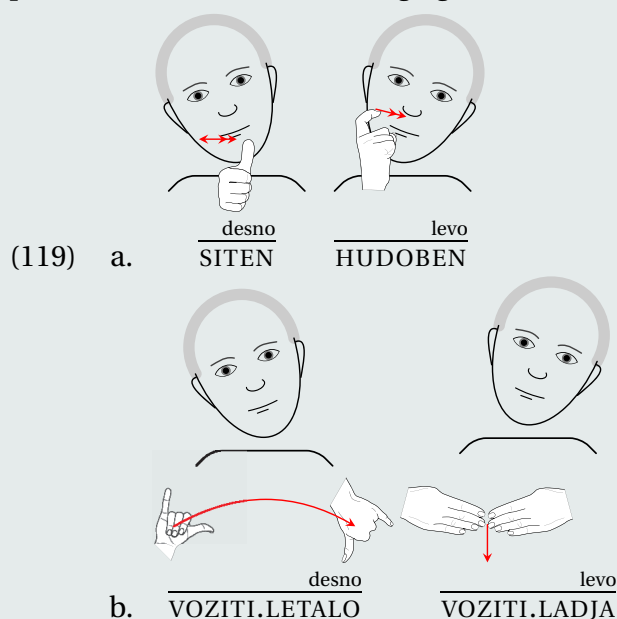
Opazimo, da je znakovni red kretenj določen (117a) in da kretenj zato ne smemo obrniti (117b). V primeru (117a) je ena od kretenj bolj pomembna, saj določa, kakšne naloge v stavku bo zveza lahko opravljala. Ta kretnja se imenuje **jedro**.

Priredna znakovna zveza

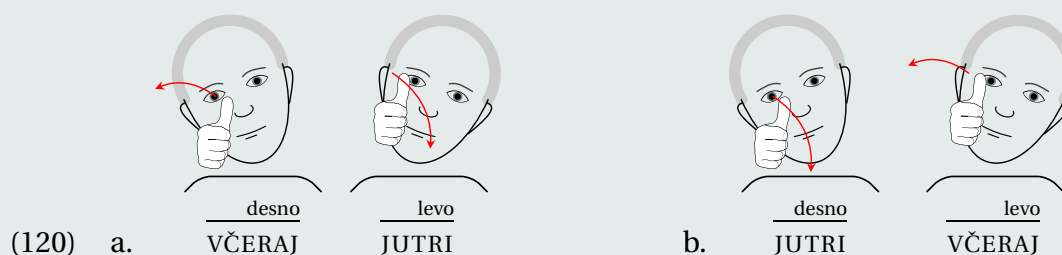
Pri združevanju dveh kretenj v priredno znakovno zvezo (118a) moramo dodati mimiko. Eno od kretenj pokažemo z nagibom glave in telesa v desno, drugo kretnjo pa z nagibom glave in telesa v levo. Ob tem se lahko menja tudi glavna roka (118b).

Zgoraj smo združili dve samostalniški zvezi (118a), sedaj pa isto pokažimo še z dvema pridevnikoma (119a), dvema glagoloma (119b) in dvema prislovoma (120a–120b).

Opazimo, da lahko kretnji v vsaki priredni znakovni zvezi obrnemo, na primer:

Kaj pa več kot dve kretnji? V slovenskem znakovnem jeziku obstaja zelo priročen način, kako lahko v eno priredno znakovno zvezo vključimo več kot dve kretnji: kretnje preprosto naštejemo na prste in med tem nagibamo glavo izmenično levo in desno (121).

Več kot dve kretnji v priredni zvezi

(121) $\frac{\text{desno}}{\text{ENA STOL}}, \frac{\text{levo}}{\text{DVA OMARA}}, \frac{\text{desno}}{\text{TRI MIZA}}, \frac{\text{levo}}{\text{ŠTIRI KAVČ}}$

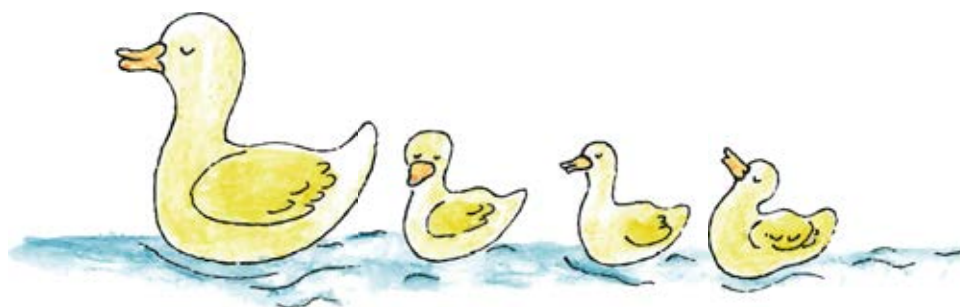
Pozor! V priredno znakovno zvezo lahko združimo le kretnje iste vrste. Če bi povezali samostalnik in glagol (122a) ali pridevnik in prislov (122b), to ne bi bilo slovnično.

Kretnje v priredni zvezi morajo biti iste vrste

(122) a. $\frac{\text{desno}}{*MAMA} \frac{\text{levo}}{PLUTI}$
 b. $\frac{\text{desno}}{*SITEN} \frac{\text{levo}}{VČERAJ}$

V slovenskem znakovnem jeziku sta dve kretnji v priredno znakovno zvezo torej povezani s pomočjo mimike. V govornih jezikih tovrstne mimike ni. Govorni jeziki namesto mimike uporabijo posebno besedo (imenujemo jo **veznik**), kakršna je 'in' v slovenščini. Tudi v slovenskem znakovnem jeziku nekateri kretalci poleg mimike uporabijo posebno kretnjo, in sicer PLUS1 ali PLUS2. A pozor! Mimični veznik je v slovenskem znakovnem jeziku obvezen, ročni veznik pa ne. Morda se je ročni veznik PLUS1/PLUS2 v slovenskem znakovnem jeziku pojavil celo zaradi vpliva slovenščine.

Na podoben način kot znakovne zveze lahko sestavljamo tudi cele stavke. Ogleдали si jih bomo v temi *Stavek brez glagola* (5.2), temi *Osnovni znakovni red* (5.3) in temi *Neosnovni znakovni red* (5.4).

5.2 Stavek brez glagola

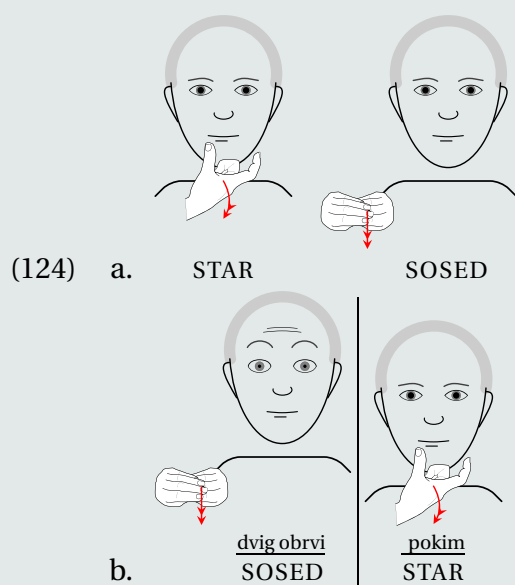
V prejšnji temi smo si ogledali, kako povezujemo kretnje. Poudarili smo, da zaporedja dveh kretenj, ki nista iste vrste, ne smemo kar obrniti. Kljub temu se v nekaterih primerih zdi, da znakovni red niti v podrednih znakovnih zvezah ni pomemben. Poglejmo primere.

Zaporedje združevanja

Občutek imamo, da sta oba primera (123a) in (123b) enako dobra. Vendar se pojavlja vprašanje, ali sta enako sestavljena. Ali res pomenita isto? Raziščimo!

- (123) a. STAR + SOSED
b. SOSED + STAR

Kako bi dejansko odkretali zaporedji STAR + SOSED in SOSED + STAR?

Opazimo lahko tri razlike:

1. **Premor.** V zaporedju STAR + SOSED (124a) sta kretnji tesno skupaj, v zaporedju SOSED + STAR (124b) pa je med njima premor.
2. **Mimika.** V zaporedju STAR + SOSED (124a) sta obe kretnji običajno brez mimike; če se mimika pojavi, je enaka za obe kretnji. V zaporedju SOSED + STAR (124b) prvo kretnjo spremljajo dvignjene obrvi, drugo pa kimanje. Vsaka kretnja ima torej svojo mimiko.

3. **Razdružljivost.** V obe zaporedji poskusimo dodati še tretjo kretnjo – kazalno kretnjo IX. V zaporedju STAR + SOSED se kretnja IX ne more vriniti med kretnji (125a), v zaporedju SOSED + STAR pa se lahko (125b).

Razdružljivost

- (125) a. *STAR IX SOSED

dvig obrvi
pokim

 b. SOSED | IX STAR

Obe zaporedji (STAR + SOSED in SOSED + STAR) sta torej možni zato, ker gre za dve različni strukturi, ki imata dva različna pomena.

- V prvi strukturi sta kretnji vedno v istem zaporedju – na primer najprej pridevnik, nato samostalnik. Kretenj ne moremo prekiniti s kazalno kretnjo (IX), saj tvorita eno samo znakovno zvezo, in sicer **podredno znakovno zvezo**. Podredna znakovna zveza ima svoje jedro, ki določa, katere naloge bo zveza lahko opravljala v stavku.
- Pri drugi strukturi smo povezali dve znakovni zvezi. Kako to vemo? Opremljeni sta vsaka s svojo mimiko, med njima je premor in pogosto tudi kazalna kretnja. To je posebna vrsta stavka, ki ga bomo imenovali **stavek brez glagola**.

Stavek brez glagola

Značilnost stavkov brez glagola je, da vsebujejo dve slovarski kretnji, ki nista glagola, na primer **samostalnik + pridevnik** (126a) ali **samostalnik + samostalnik** (126b). Ne povezuje ju slovarski glagol, marveč mimika:

- (126) a.

dvignjene obrvi
pokim

 SOSED | (IX) STAR. b.

dvignjene obrvi
pokim

 SOSED | (IX) MOJSTER.

Kako torej sestavimo stavek brez glagola?

1. Prvi kretnji dodamo mimiko **dvignjene obrvi**;
2. Naredimo **premor**, v katerem zamenjamo mimiko;
3. Drugi kretnji dodamo **pokim**.

Pozor! V vseh jezikih obstajajo stavki brez slovarskega glagola. V znakovnih jezikih funkcijo glagola v teh stavkih prevzame mimika, v nekaterih govornih jezikih pa pomožni glagol 'biti'. Gre za informacijo, ki nam bo koristila zlasti pri prevajanju iz slovenskega znakovnega jezika v slovenščino ali obratno. Nadaljujemo s temo *Osnovni znakovni red* (5.3).

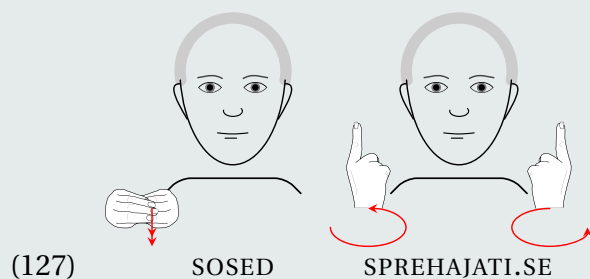
5.3 Osnovni znakovni red

V prejšnji temi smo videli, da obstajajo stavki brez glagola. V resnici jim manjka le slovarski glagol, funkcijo glagola pa prevzame mimika. Običajni stavki pa vendarle vsebujejo slovarski glagol. Ta glagol je pomensko jedro stavka, saj določi, kateri udeleženci bodo izbrani v stavku: vršilec, prejemnik in/ali pasivec. Oglejmo si stavke z osnovnim znakovnim redom.

Osnovni znakovni red

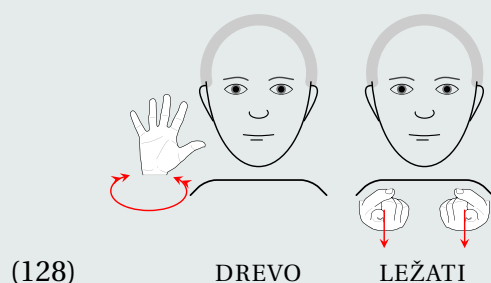
1 udeleženec

Trdilni stavek z enim udeležencem – vršilcem (127).

vršilec → glagol

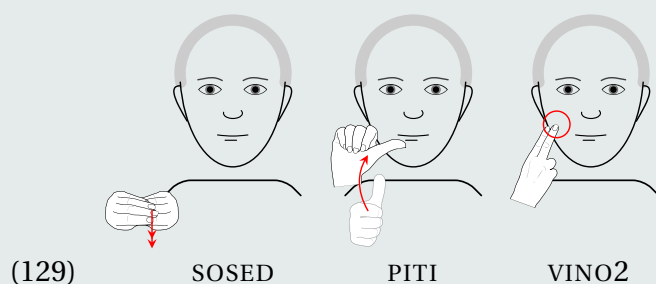
Trdilni stavek z enim udeležencem – pasivcem (128).

pasivec → glagol

2 udeleženca

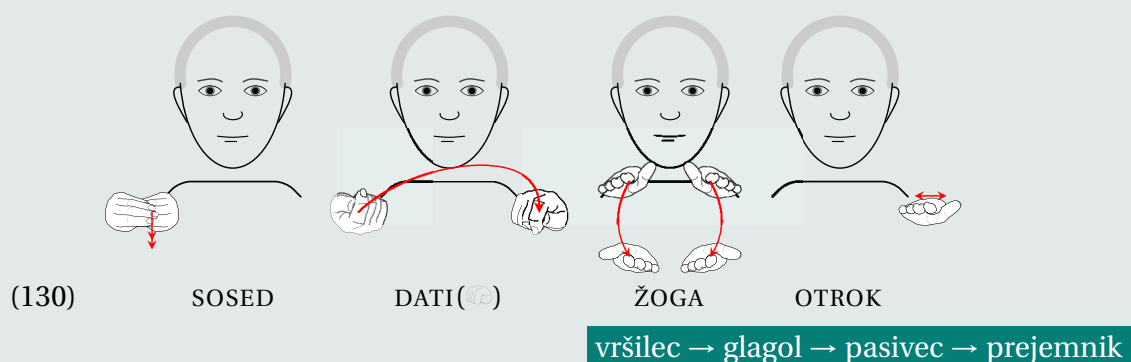
Trdilni stavek z dvema udeležencema – vršilcem in pasivcem (129).

vršilec → glagol → pasivec

3 udeleženci

Trdilni stavek s tremi udeleženci – vršilec, prejemnikom in pasivcem (130).

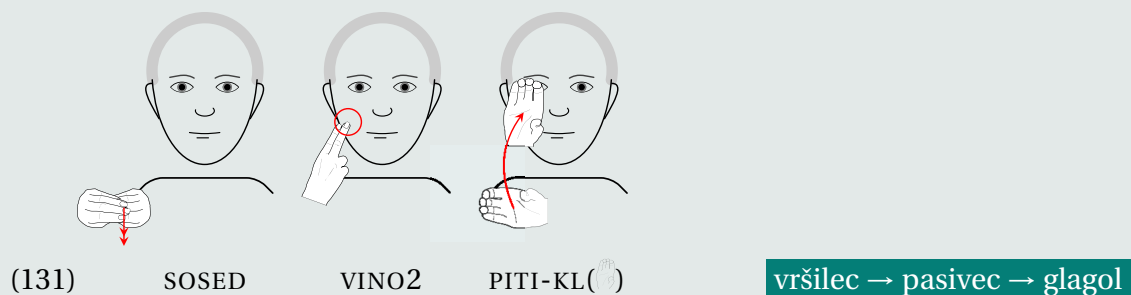
V slovenskem znakovnem jeziku obstajajo tudi glagoli, ki so izjeme, saj je osnovni znakovni red v njihovih stavkih nekoliko spremenjen. Nekateri glagoli zamenjajo svoje mesto s pasivcem, tako da se znakovni red **glagol → pasivec** spremeni v **pasivec → glagol**. To so klasifikatorski glagoli, obratni glagoli in nedovršni glagoli.

Osnovni znakovni red – izjeme (neosnovni znakovni red)

Klasifikatorski glagoli

Trdilni stavek s klasifikatorskim glagolom in dvema udeležencema (131).

Trdilni stavek s klasifikatorskim glagolom in tremi udeleženci (132).

(132) SOSED ŽOGA DATI-KL () OTROK

vršilec → pasivec → glagol → prejemnik

Obratni glagoli

Trdilni stavek z obratnim glagolom in dvema udeležencema (133).

(133) OTROK ŽOGA VZETI-KL ()

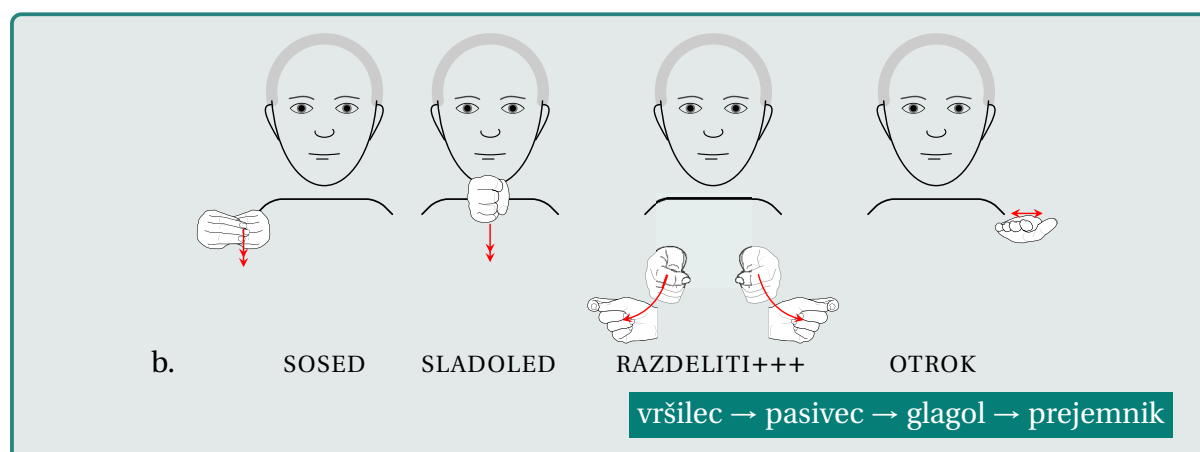
vršilec → pasivec → glagol

Nedovršni glagoli

Če glagol večkrat ponovimo, s tem označimo nedovršni glagolski vid (več o glagolskem vidu izvemo v temi *Čas in trajanje dejanja* (2.3)). Glagol v nedovršenem glagolskem vidu običajno odkretamo po pasivcu. Oglejmo si trdilni stavek z nedovršnim navadnim glagolom in dvema udeležencema (134a) ter tremi udeleženci (134b).

(134) a. SOSED KNJIGA BRATI+++

vršilec → pasivec → glagol

Spoznali smo osnovni znakovni red v stavku z navadnim glagolom. Dodali smo **klasifikatorske glagole**, **obratne glagole** in **nedovršne navadne glagole**. To so izjeme, saj povzročajo spremembe v zaporedju pasivca in glagola.

Pozor! Navadni glagoli, ki so odkretani na telesu (**obtelesni glagoli**), imajo le osnovni znakovni red. Če ne bi uporabili osnovnega znakovnega reda, ne bi bilo več jasno, kateri udeleženec je vršilec, kateri prejemnik in kateri pasivec. Pri navadnih obtelesnih glagolih znakovni red lahko spremenimo le, če v stavek dodamo drug način, s katerim pokažemo, kateri udeleženec ima katero funkcijo – na primer pomožni glagol LOK, o katerem govori tema *Pomožni glagol* (3.4). Za navadne **prostorske glagole** pa osnovni znakovni red ni obvezen. Ti glagoli namreč že sami izrazijo ujemanje, zato ne potrebujemo osnovnega znakovnega reda, da bi bilo jasno, kateri udeleženec ima katero funkcijo. Zato imajo navadni prostorski glagoli poleg osnovnega tudi neosnovni znakovni red.

A zakaj osnovni znakovni red sploh spreminjamo? Odgovor prinaša naslednja tema *Neosnovni znakovni red: tema* (5.4).

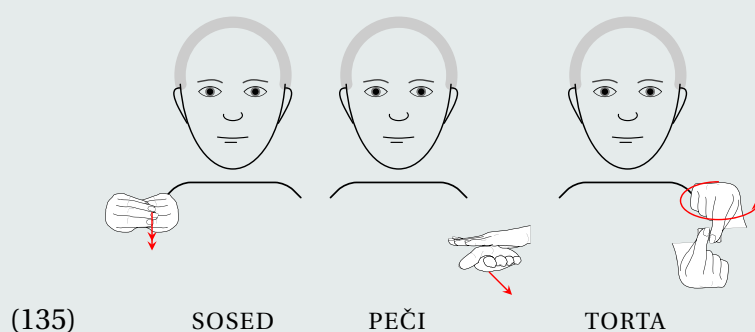
5.4 Neosnovni znakovni red: tema

V prejšnji temi smo spoznali osnovni znakovni red pri navadnih glagolih in nekaj izjem: klasifikatorske glagole, obratne glagole in nedovršne navadne glagole. Namignili smo, da poleg osnovnega znakovnega reda obstaja tudi **neosnovni znakovni red**. Znakovnega reda ne spreminjamo brez vzroka. Kdaj pa ga lahko spremenimo?

Stavki nikoli ne stojijo sami zase, ampak so del sporočila. Če želimo sporočilo smiselno oblikovati, moramo informacije med seboj povezati. Kako to storimo? Spremenimo znakovni red!

Sporočilo si običajno zamislimo tako, da začnemo s staro informacijo in zaključimo z novo informacijo. Ko si zamislimo, kaj želimo povedati, moramo sporočilo izraziti v stavku.

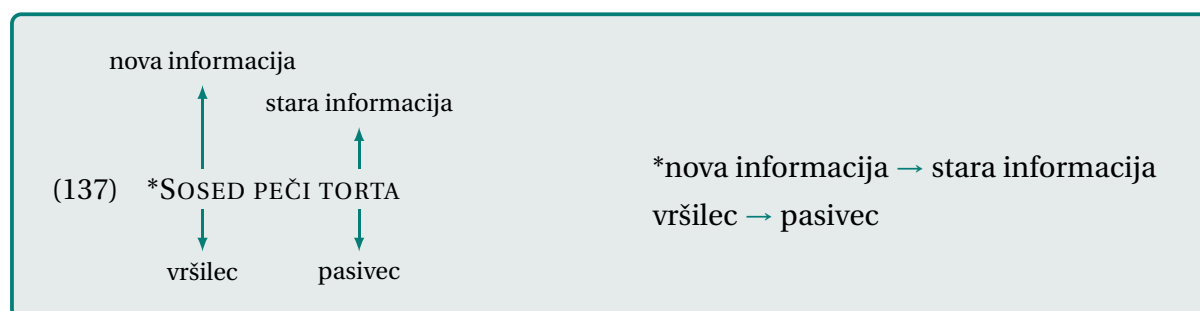
Primer

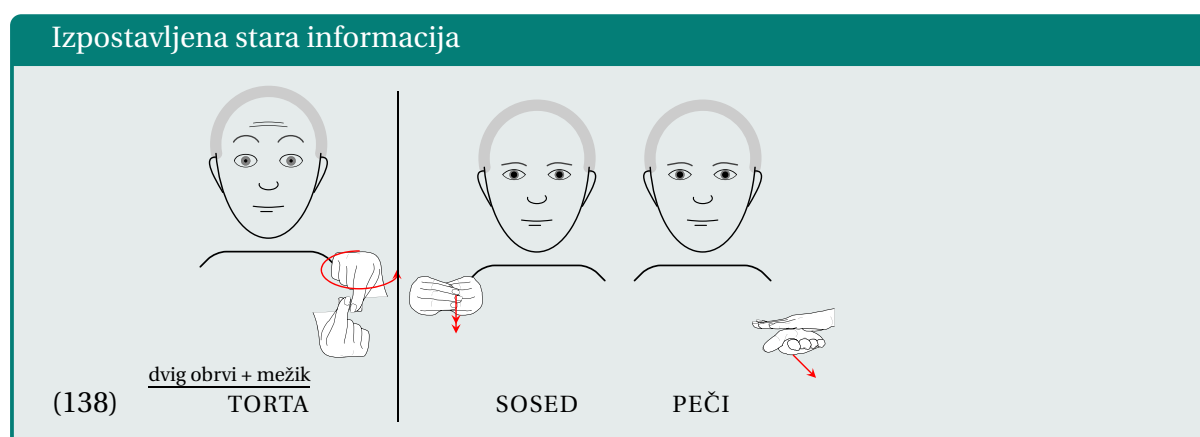
Stavek običajno začnemo z vršilec in končamo s pasivcem. Če vršilec predstavlja staro informacijo, pasivec pa novo informacijo, se struktura sporočila in struktura stavka prekrivata. Torej je sporočilo ustrezno izraženo – na primer v stavku (136).

Če pa novo informacijo predstavlja pasivec, staro informacijo pa vršilec, se strukturi ne prekrivata in sporočilo ni ustrezno izraženo (137).

Težavo rešimo tako, da tisto kretnjo, ki predstavlja staro informacijo, premestimo na začetek stavka. Ker se zaradi tega spremeni osnovni znakovni red, moramo premeščeno kretnjo nujno označiti. Označimo jo z dvignjenimi obrvmi, pomežikom in premorom. Tako označeno kretnjo imenujemo **tema**.

Temo zelo pogosto uporabljamo za izražanje časa in kraja dogodka. Več o tem izvemo v temah *Čas in trajanje dejanja* (2.3), *Krajevni stavki* (6.1) in *Obstoj, premikanje in krajevni prislovi* (6.4). Do sedaj pa smo že odgovorili na tri vprašanja:

- **Zakaj spreminjamo znakovni red?** Zato, da ločimo staro informacijo od nove.
- **Kako spreminjamo znakovni red?** Kretnjo, ki predstavlja staro informacijo, premestimo na začetek stavka.
- **Kaj spremlja spremembe znakovnega reda?** Temo označimo z mimiko: dvignjenimi obrvmi, pomežikom in premorom.

To je bila zadnja tema iz sklopa *Znakovni red*, nadaljujemo s sklopom *Izražanje kraja* (6).